

Ochrona przyrody w Republice Czeskiej

2.2. Parki narodowe

Karkonoski Park Narodowy rozciąga się na powierzchni 36300 ha, a wraz z pasmem ochronnym daje chroniony obszar o wielkości blisko 55 tys. ha. Łącznie z polskim PN, od 1993 r. stanowi Bilateralny Rezerwat Biosfery UNESCO Krkonoše/Karkonosze (91% jego powierzchni znajduje się po stronie czeskiej). Park obejmuje najwyższe góry Czech, łącznie z kulminacyjnym szczytem – Śnieżką (1602 m n.p.m.). Pośród różnych typów skał metamorficznych centralne miejsce zajmuje granitowy masyw, budujący najwyższe partie gór. Zostały one silnie przemodelowane przez lodowce podczas plejstocenijskich zlodowaceń – charakterystyczna rzeźba (doliny U-kształtne, osady morenowe, formy wietrzenia mrozowego czy gleby poligonalne) jest jednym z podstawowych walorów parku.

Oznaczenie granicy I strefy parku narodowego. Fot. Andrzej Ginalski

Wiąże się z nią bezpośrednio oryginalna – często endemiczna bądź reliktoowa – flora i fauna. Wysoką wartością odznaczają się naturalne górskie łąki, torfowiska wysokie, pasmo kosodrzewiny. Lasy (pokrywające ok. 83% parku) w znacznej mierze mają zmieniony skład gatunkowy (dominacja świerkowych monokultur), co rodzi poważne problemy, np. wrażliwość na silne wiatry, czy zanieczyszczenia powietrza. Niemniej jednak znaleźć tu można połowę gatunków roślin naczyniowych (ok. 1250), mających swe siedliska w Republice Czeskiej, oraz bogactwo roślin niższych (mchów, porostów czy glonów) i grzybów. Na uwagę zasługują cyrki lodowcowe, zarówno ze względu na rzeźbę, jak i porastające je ciekawe zbiorowiska roślinne – wysokie trawy i łąny paproci.

Współczesna fauna parku, będąc pod wyraźnym wpływem jego górskiego charakteru, kształtowała się u schyłku plejstocenu i w holocenie. Z dość znacznym udziałem glacialnych gatunków reliktowych (np. niektórych gatunków motyli czy ptaków) kontrastuje skromna liczba endemitów. Z kręgowców spotyka się tu 57 gat. ssaków (warto wspomnieć o znacznym bogactwie nietoperzy), 165 gat. ptaków, po 6 gat. płazów, gadów i ryb. Duże ssaki, takie jak niedźwiedź, wilk czy ryś, wytopiono już w XVIII w.

Bocian czarny, znajduje się w logo PN Podyjí. Fot. Andrzej Ginalski

Park boryka się z różnymi problemami, do których zaliczyć można stan zdrowotny lasów, czynniki antropogeniczne (uciążliwość emisji zanieczyszczeń, ruch turystyczny) oraz czynniki naturalne (silne wiatry, erozja gleby, gradacje kornika, zwójki choinówki, szkody czynione przez zwierzęta, agresywne gatunki roślin). Po wielu latach sporu doszło ostatecznie do porozumienia między lokalnymi władzami, a Dyрекcją parku w sprawie wybudowania w 2009 r. kolejki na wierzchołek Śnieżki – ustalono, że będzie ona przewozić 250 osób na godzinę.

W drugiej połowie XX wieku stan karkonoskich lasów tak dramatycznie pogarszał się w związku z zakwaszeniem gleb i powietrza, że Światowa Unia Ochrony Przyrody IUCN zakwalifikowała ten obszar do 10 najbardziej zagrożonych parków narodowych na świecie. Obecnie zakwaszenie uległo zahamowaniu i lasy znajdują się w nieco lepszej kondycji.

Największym parkiem narodowym Czech jest **Szumawa**. Zajmuje blisko 69 tys. ha i położona jest w południowo-zachodniej części Masywu Czeskiego, a ściślej – w obrębie bloku między Dunajem a Wełtawą, zbudowanym z silnie zmetamorfizowanych skał (łupki krystaliczne, gnejsy i migmatyty) i głębinowych skał wulkanicznych (granitoidów). Wysokości bezwzględne wahają się od około 600 do 1378 m n.p.m., tworząc dział wodny pomiędzy zlewiskiem Morza Północnego i Czarnego. Ochronie podlegają typowe środkowoeuropejskie krajobrazy górskie, głównie naturalne lasy iglaste i mieszane, jeziora (3 na terenie parku po stronie czeskiej, na wysokości 1000-1100 m n.p.m.) i niewielkie cyrki polodowcowe, rozległe torfowiska (z których większość jest chroniona dodatkowo Konwencją Ramsarską) i górskie łąki – zbiorowiska w różnych stadiach rozwojowych. Jest to także ważny obszar źródliskowy wielu czeskich rzek, m.in. Wełtawy.

Łagodna rzeźba powoduje, że na rozmieszczenie roślinności wpływa raczej wysokość n.p.m., stosunki wodne i cyrkulacja powietrza niż relief. Lasy (zajmują obecnie 81% powierzchni parku), kształtujące się od ostatniego zlodowacenia, w znacznej mierze zostały przekształcone przez gospodarkę leśną, stąd zwiększony udział świerka. Niemniej jednak pewne fragmenty zachowały walory lasów naturalnych, jak choćby charakterystyczne buczyny acidofilne. Wśród roślinności spotyka się gatunki alpejskie (np. goryczkę szumawską), endemiczne (goryczuszkę czeską) i relikty glacialne (brzozę karłowatą). Bogactwo zwierząt jest odbiciem zróżnicowania siedlisk. Na szczególną uwagę zasługują owady, mięczaki i ptaki.

Park rozpościera się wzdłuż granicy czesko-niemieckiej i dalej, czesko-austriackiej, przy czym na obszarze Bawarii przechodzi w PN Las Bawarski. Współpraca z niemieckim parkiem ma na celu stopniowe zbliżanie metod ochrony, wspólne prezentowanie się na międzynarodowym forum i realizowanie dwustronnych projektów. Oba parki stanowią jednocześnie Międzynarodowy Rezerwat Biosfery UNESCO.

Kwestie wymagające zdecydowanych działań, to: uporanie się z przenoszeniem zanieczyszczeń na dalekie odległości, co poważnie osłabia ekosystemy leśne; nieodpowiedni skład gatunkowy części obszarów leśnych, co czyni je podatnymi na różne zagrożenia; zwiększająca się presja na użytkowanie ziemi (prywatyzowanie, zagęszczanie zabudowy, wykorzystywanie w turystyce itp.) oraz nierozwiązany problem sposobu użytkowania ekosystemów nieleśnych z punktu widzenia potrzeby zachowania różnorodności biologicznej. Co najmniej od połowy lat 90., kiedy to nastąpiła silna gradacja kornika w szumawskich lasach świerkowych, istnieje poważny konflikt pomiędzy dwiema koncepcjami, jak ten problem rozwiązać. Po niemieckiej stronie, w PN Las Bawarski, zdecydowano zostawić drzewostany do samoregeneracji (z winy kornikowatych uszło tam 4000 ha lasu). Po stronie czeskiej wycięto znaczne połacie leśne, doprowadzając do powstania „łysych” przestrzeni, które dodatkowo powiększają się przy silnych wiatrach – drzewa na okraju tych polan łatwo się łamią. Innym problemem jest też wyznaczenie I strefy w postaci ponad 130 izolowanych „wysepek”, które nie są w stanie w takiej formie spełniać swoich funkcji.

Obecnie przygotowywana jest strategia rozwoju Szumawy. Opracowuje ją grupa 17 przyrodników, przedstawicieli lokalnych władz i inwestorów. Jej celem jest znalezienie takiej wizji rozwoju, która pogodzi interesy ochrony przyrody ze społeczno-ekonomicznymi oczekiwaniami mieszkańców tych terenów. Ma być gotowa do końca 2007 r.

W południowo-wschodnim zakątku Wyżyny Czesko-Morawskiej rzeka Dyje (prawy dopływ Morawy) meandruje w głęboko wciętej dolinie wzdłuż granicy z Austrią. Na tym obszarze rozpościera się najmniejszy **Park Narodowy Podyjí** – 6300 ha plus 2900 ha pasma ochronnego. Od 2000 r. również prawy brzeg rzeki został objęty ochroną w postaci austriackiego Nationalpark Thayatal.

Chroniona na 40 km długości rzeki dolina między miastami Vranov nad Dyjí i Znojmo znajduje się na wysokościach od 207 do 536 m n.p.m. Głębokość kanionu wypreparowanego w skałach Czeskiego

Masywu dochodzi do 220 m. Inne walory geologiczne parku obejmują wspaniałe wykształcone meandry, głęboko wcięte dolinki dopływów, przeróżne skalne formy, „kamienne morza” i skalne ściany.

Zmienna ekspozycja zboczy doliny warunkuje wytworzenie mnóstwa różnych siedlisk zamieszkiwanych przez bogactwo gatunków roślin i zwierząt. Lasy, w dużej mierze o charakterze naturalnym, z przewagą drzew liściastych, zajmują 84% powierzchni parku. Największy udział mają dąb, sosna, grab i świerk. W zachodniej części spotyka się podgórskie buczyny z udziałem jodły i cisu, ku wschodzie przechodzące w dominujące zbiorowiska dębowo-grabowe. Niewielki wpływ człowieka na ten odcinek doliny rzeka zawdzięcza w dużej mierze pogranicznemu położeniu. Ochronie podlega 77 gat. roślin, wśród nich np. ciemiężca czarna, czy 18 gat. storczyków. W średniowieczu, dzięki wypasaniu domowych zwierząt, wytworzyły się gdzieś wrzosowiska, funkcjonujące dziś jako doskonałe siedliska ciepłolubnych roślin i owadów.

W obrębie parku zanotowano występowanie 65 gat. ssaków (m.in. wydry i nietoperzy) oraz 152 gat. ptaków, z których 2/3 tu gniazduje (np. dudek, trzmielojad, puchacz). Grupą zwierząt, która mocno ucierpiała wskutek działań człowieka, są ryby. Negatywnie na warunki ich życia wpłynęło wybudowanie zbiorników wodnych w okolicach Vranova nad Dyjí i Znojma, część wód trzeba teraz sztucznie zarybiać.

Ciekawostką stanowi tzw. zjawisko dolinne – od wschodu doliną migrują gatunki ciepłolubne z obszaru panońskiego, natomiast od zachodu napływają gatunki podgórskie, zajmujące chłodniejsze, zacienione siedliska.

Uciążliwym problemem jest częsta zmiana poziomu wód w rzece Dyje, wywołana działalnością elektrowni wodnej we Vranovie. Ostatnio ponownie przypominano pomysł wybudowania zapory w obrębie parku (zaplanowanej w latach 80.), ale wydaje się, że szanse na powodzenie tej inwestycji są minimalne.

Czeska Szwajcaria to poetycka nazwa regionu położonego przy granicy niemiecko-czeskiej w północno-zachodniej części Czech. Obniżenie doliny Łaby, pomiędzy Rudawami a Górami Łużyckimi, wypełnione jest mięszymi osadami piaskowców górnej kredy, budujących czeską płytę kredową. W uznaniu dla niepowtarzalnych walorów tego regionu objęto go ochroną w postaci Parku Narodowego Czeska Szwajcaria (7900 ha), który na zachodzie, po stronie niemieckiej, przechodzi w Park Narodowy Saska Szwajcaria (9300 ha). Pasma ochronne stanowią: od południa i północy CHKO Łabskie Piaskowce, a od wschodu CHKO Góry Łużyckie.

Głównym przedmiotem ochrony jest unikalna erozyjna rzeźba „skalnego miasta” oraz związana z nią różnorodność flory i fauny. Związek między geo- i bioróżnorodnością jest w parku szczególnie widoczny. Do walorów geologicznych zaliczają się skalne grzbiety, kaniony, wieże i płyty skalne wydobywające się z morza lasów, które pokrywają ponad 97% powierzchni parku. Kredowym piaskowcom towarzyszą trzeciorzędowe skały wulkaniczne, tworzące m.in. najwyższą górę parku – Růžovský vrch (619 m n.p.m.). Jednocześnie w głęboko wciętej dolinie (nazywanej wręcz kanionem) Łaby, wpływającej na teren Niemiec w okolicach Hřenska, znajduje się najniższy położony punkt w Republice Czeskiej na wysokości 115 m n.p.m. Najbardziej znanym elementem parku, widniejącym zresztą w jego logo, jest Pravčická Brána – skalny most powstały na skutek działania erozji bocznej na wąską ścianę skalną. Dzięki swoim rozmiarom (wysokość sklepienia 16 m, szerokość prawie 27 m, szerokość prześwitu łuku 7-8 m) jest ona największą piaskowcową bramą skalną w Europie.

W szerokiej palecie biotopów oprócz lasów znajdziemy cieki wodne, źródliska, torfowiska, skały i rumowiska skalne, jaskinie, sztolnie, łąki, pastwiska i pola. Z interesujących zwierząt spotkać tu można np. rysia, popielicę czy sokoła wędrownego, a z roślin bażynę czarną, ciekawe gatunki

paproci, mchów i grzybów. Typowa jest inwersja temperatury, kiedy to zimne powietrze osiada w wąwozach i zagłębieniach, powodując, że już na wysokości od 150 m n.p.m. można spotkać górskie i podgórskie gatunki roślin i zwierząt.

Trzeba również podkreślić antropogeniczne walory parku. Obszar ten był zamieszkany od dawna i obfituje zarówno w cenne pamiątki architektury ludowej (m.in. charakterystyczne domy z podmurówką), jak i harmonijne krajobrazy kulturowe. Czesko-Saska Szwajcaria od dawna przyciągała także turystów. To właśnie tu w 1878 r. powstało Górskie Towarzystwo Czeskiej Szwajcarii – pierwsza tego typu organizacja w obrębie dzisiejszych Czech.

Głównym problemem, z którym stara się walczyć Dyrekcja parku jest obecność sosny wejmutki w drzewostanach. Uciążliwe bywa zachowanie turystów, którzy w określonych porach roku oblegają najbardziej uczęszczane trasy. Ostatnio rozważa się ograniczanie ruchu turystycznego – prowadzone są analizy, w których miejscach i w jakich okresach takie ograniczenia należałoby wprowadzić.

Generalnie czeskie parki narodowe można podzielić na dwie grupy:

- Karkonoski PN i PN Szumawa – rozległe, z dużą liczbą mieszkańców, na obszarach których dominują problemy natury antropogenicznej: silnie rozwinięta turystyka, konflikty z gminami w kwestii rozwoju regionów, rozprzestrzeniająca się zabudowa mieszkalna, zmiana użytkowania ziemi itp.
- PN Podyjí i PN Czeska Szwajcaria – parki małe, bardziej dzikie, o niewielkim zaludnieniu, gdzie zagrożenia mają charakter raczej jednorazowy niż ciągły.

Nie przewiduje się raczej tworzenia nowych parków narodowych. Jedynym potencjalnym kandydatem mogłaby być centralna część chronionego obszaru krajobrazowego Křivoklátsko.

Andrzej Ginalski